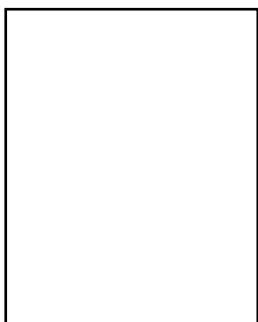

**АХБОРОТ-ПСИХОЛОГИК ТАҲДИД ТУШУНЧАСИ, УНИНГ
ШАКЛЛАНИШИ ВА ЭВОЛЮЦИЯСИ**

Юлдашева Махфуза Қобилжоновна
ТДИУ доценти,
сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори

Аннотация: Мақолада ахборот психологик таҳдиди тушунчаси ва унинг шаклланиш эволюцияси таҳлил қилинган. Ахборотнинг психологик таъсири ёки манипуляциялари замонавий жамиятда инсонлар ва ташкилотлар учун янги хавфларни ташкил этмоқда. Мақола ахборот психологик таҳдидларининг тарихи, турлари ва замонавий ёлғон маълумотлар тарқатиш, киберхужумлар, пропаганда ва манипуляция каби шакллари ўрганади. Таҳлилларда ахборот манипуляциясининг фейк янгиликлар, ижтимоий тармоқлар ва киберхавфсизлик соҳасидаги аҳамиятига алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, мақолада ахборот психологик таҳдидларига қарши курашиш йўналишлари ва чора-тадбирлар, масалан, маълумотларни таҳлил қилиш, манбаларни текшириш ва киберхавфсизликни таъминлаш каби усуллар ҳақидаги фикрлар келтирилган.

Калит сўзлар: Ахборот психологик таҳдиди, манипуляция, фейк янгиликлар, киберхавфсизлик, ахборот хавфсизлиги, пропаганда, шахсий маълумотлар.

Кириш: Ахборот-психологик таҳдид жамият, давлат ва инсонларнинг руҳий ҳолатларига, ҳаётига, фаолиятларига, шунингдек, уларнинг ахборот тўплаш, ишлаш ва уни тарқатиш жараёнларига таъсир кўрсатиш мақсадида олиб бориладиган манипулятив ва дезинформацион таъсир кўрсатишнинг бир тури ҳисобланади. Ахборот-психологик таҳдидлар ўзининг хатарлари ва таъсир доирасига кўра жуда кенг тармоқда таралган бўлиб, уларнинг шаклланиши ва эволюцияси ижтимоий, сиёсий ва технологик омилларга боғлиқдир.

Ахборот-психологик таҳдид — бу ахборот ва психология усуллари орқали ишлатиладиган таъсир қилиш механизмларидан иборат бўлиб, у фуқароларнинг психологияси, дунёқарашлари, ахборотга нисбатан муносабатларига таъсир ўтказишга қаратилган. Таҳдиднинг мақсади — аниқ бир шахс, гуруҳ ёки бутун жамиятнинг ҳаракатларини, ҳолатини ва қарор қабул қилиш жараёнини манипуляция қилиш, уларни ҳаяжонга солиш, кўркитиш ёки кимга буюришдир.

Бу таҳдид турлари турли форматларда намоён бўлиши мумкин, масалан, фейк ахборотлар, манипуляциялар, сиёсий ёки ижтимоий қарашларни ўзгартиш учун ишлатилган манипулятив гап-сўзлар ва ёйилган ахборотлар тарикасида.

Ахборот-психологик таҳдидларнинг шаклланиши: Ахборот-психологик таҳдидлар жамиятларда муайян тарихий ва ижтимоий омиллар туфайли шаклланади. Уларнинг шаклланиш жараёнини қуйидагича тавсифлаш мумкин:

Биринчидан, технологик тараққиёт: Ахборот технологияларининг ривожланиши ахборот-психологик таҳдидларнинг эволюциясида муҳим рол ўйнайди. Интернет, ижтимоий тармоқлар, смартфонлар ва бошқа рақамли платформалар ахборотларни тез ва кенг тарқатиш имконини беради. Бу жараёнда ахборотнинг тўғри ёки нотўғри бўлишидан қатъи назар, инсонлар ёки жамиятларни манипуляция қилиш имкони пайдо бўлади.

Иккинчидан, ижтимоий ва сиёсий омиллар: Инсонларнинг ижтимоий ёки сиёсий контексти уларнинг ахборотга бўлган реакцияларини шакллантиради. Масалан, сиёсий миқёсда давлатлар ўртасида ахборот урушлари, манипуляция қилиш ва душманлик риторикасини тарқатиш орқали ички хавфсизликка таҳдид солиш мумкин.

Учинчидан, маданият ва психология: Ахборот-психологик таҳдидлар айрим маданий ва психологик факторларга асосланиши мумкин. Масалан, аниқ бир миллат ёки гуруҳга қарши бўлган стереотиплар, дискриминация ёки ижтимоий айблалар ўзгаришга қарши туриш ёки ҳар қандай ўзгаришга қарши норозилик туғдириши мумкин.

Ахборот-психологик таҳдидларнинг эволюцияси: Ахборот-психологик таҳдидлар вақт ўтиши билан ўзгариб, янги шаклларда ривожланиб боради. Келгуси муаммолар ва таҳдидлар ахборот муҳити ва унинг тузилмасига боғлиқ.

Яъни, ахборот-психологик таҳдидлар илк бор аниқ жамиятларга ёки жисмоний инсонларга таъсир қилишга қаратилган эди. Бу усулда ахборот шу даражада таъсирчан бўлардики, инсонларнинг дунёқарашлари ўзгариши ёки уларга ёрдам бериш учун манипуляция қилиш мақсад қилинади.

Шунингдек, ижтимоий тармоқлар ва фейк ахборотлар: Технологиялар ривожланиши билан, ахборот-психологик таҳдидлар кўпроқ ижтимоий тармоқлар орқали тарқатилиши бошланди. Бу фазада фейк ахборотлар, манипуляцияланган видеолар ва турли расмий эмас манбалар орқали инсонлар орасида ҳаяжон, кўркүв ва хулоса қилишга асосланган янгиликлар ёйилди.

Энг асосийларидан, кибертаҳдидлар ва кибертерроризм: Ҳозирги кунда ахборот-психологик таҳдидлар компьютерлик технологиялар ва интернет орқали шахсларга ёки давлатларга кибертаҳдидларни йўналтиришда кўп ишлатилади. Кибертаҳдидлар тўғридан-тўғри ахборот билан ишладан фойдаланиб, ёлғон ёки хатарли ахборотлар орқали фуқароларнинг муҳими қарорларини бузиш ёки янги кўркүвларга олиб келиш мумкин.

Ахборот-психологик таҳдидлардан ҳимояланиш: Ахборот-психологик таҳдидларга қарши самарали курашиш учун жамиятларда ахборот саводхонлигини ошириш, ахборотнинг манбаи ва ишлаш усулларини текшириш муҳим аҳамиятга эга. Ахборот-психологик таҳдидларнинг аниқ, аниқланган ва илмий асосдаги таҳлиллари орқали уларга қарши жамият ва давлат тўғри стратегиялар ишлаб чиқиши керак.

Қиёсий таҳлил ва статистика Ахборот-психологик таҳдидлар глобал даражадаги аҳамиятга эга муаммога айланган. Бу борадаги қиёсий таҳлил ва статистика, таҳдидларларнинг шаклланиши, тарқалиши ва уларга қарши курашиш стратегияларининг самарадорлигини янада ёрқинлаштиради. Қиёсий таҳлил ва статистик маълумотлар, аҳоли, давлатлар ва ташкилотлар учун ахборот хавфсизлиги масаласидаги юқларни енгиллаштиришга ёрдам беради.

Ахборот-психологик таҳдидлар— бу ахборот манипуляциялари ва психологияси орқали инсонларнинг дунёқарашларига, қарорларига ва фаолиятларига таъсир кўрсатишнинг самарали усулидир. Бу таҳдидлар турли шаклларда ва турли контекстларда намоён бўлиши мумкин. Қиёсий таҳлил ва статистик маълумотлар ахборот-психологик таҳдидларнинг таъсирини, ривожланишини ва уларга қарши курашишнинг самарадорлигини тушунишга ёрдам беради. Ахборот-психологик таҳдидларни қиёсий таҳлил қиламиз.

Анаънавий ахборот манипуляцияси бу кўпроқ XX аср: Бу даврда ахборот манипуляциялари кўпроқ классик ОАВ (радио, телевидение) орқали амалга оширилган. Бу ҳолда дезинформация ёки пропаганда кенг тарқатилади, ва унинг таъсири ҳақиқий жамиятда ёки мамлакатда аниқ бир сиёсий ёки ижтимоий муаммоларни пайдо қилишга қаратилган.

Рақамли ахборот манипуляцияси (ХИ-аср): Ҳозирги кунда ахборот манипуляциялари интернет, ижтимоий тармоқлар, блоглар ва онлайн платформалар орқали тарқалмоқда. Рақамли технологиялар фойдаланиладиган жараёнлар тез ва глобал хислатга эга, улар орқали миллионлаб одамлар ёйиладиган ёлғон ахборот ва манипуляциялар билан алданиши мумкин.

Масалан, 2016 йилда АҚШдаги президентлик сайлови доирасида фейк ахборотлар ва манипуляциялар ҳақидаги тадқиқотлар айтишга шундай турдаги таҳдидларнинг жуда катта таъсир кўрсатганини кўрсатади. Сайлов натижаларини ўзгартиришга интиланган дезинформациялар, Россиянинг “фейк янгиликлар” тузишдаги иштироки ҳақидаги маълумотлар жамиятда катта саволлар туғдирди.

Ахборот-психологик таҳдидлар ва кибертаҳдидлар: ХИ-аср ахборот-психологик таҳдидларнинг энг йирик эволюцион қадамларидан бири кибертаҳдидлар ва кибертерроризм ҳисобланади. **Ахборот-психологик таҳдидлар** интернет ва технологик муҳитда ўсиши билан киберқафаслар, ботнетлар ва вируслар орқали тарқалган ахборотлар шаклланди. Кибертаҳдидлар орқали хакерлар, давлатлар ёки махсус гуруҳлар жамиятларга таъсир кўрсатиш учун рақамли манипуляцияларни фойдаланадилар. Масалан, АҚШнинг 2016 йилдаги президентлик сайлови арафасида ҳам, рус хакерларининг “компьютер усуллари” орқали фейк ахборотлар тарқатилиши шубҳаларга сабаб бўлди.

Статистикага кўра, 2017 йилда кибертаҳдидларнинг 54% қисмлари дезинформация ва ёлғон ахборотларни тарқатишга қаратилган эди. Ўзгариш ва манипуляция қилиш жараёнларининг 30% и ижтимоий тармоқлар орқали амалга оширилган.

Ахборот-психологик таҳдидларнинг таъсирига доир статистикага назар солсак: Жаҳон бўйлаб ахборот-психологик таҳдидларга бўлган таъсирни баҳолашга қаратилган тадқиқотлар кўп бўлган. Улардан баъзиларини куйида келтириб ўтдик.

Фейк ахборотлар ва ёлғон янгиликлар: 2020 йилда “Pew Research Center” томонидан олиб борилган тадқиқотга кўра, АҚШ аҳолисининг 68% фейк ахборотларнинг уларнинг қарашларига таъсир кўрсатишини айтиб ўтган. Тадқиқотга кўра, фейк ахборотларга ишониш ва улардан таъсирланиш аҳолининг ёш, ижтимоий ва сиёсий фаолиятига боғлиқ бўлади.

Ижтимоий тармоқлар орқали тарқатилган ахборот: 2020 йилда “Digital News Report” (Reuters Institute) ҳисоботида ижтимоий тармоқларда тарқатилган ахборотларнинг 35% фойдаланувчилари фейк ёки манипуляцияланган маълумотларни ёқлайди ва қайтадан тарқатади. Бу рақам жуда катта аҳамиятга эга, чунки ижтимоий тармоқлар ўзгаришни ушбу ахборотларни тарқатиш учун кузатиш ва таъсир кўрсатиш омилларига айнан уларнинг фаолиятлари таъсир қилиши мумкин.

Электрон ва кибер-манипуляциялар: Статистик маълумотларга кўра, 2022 йилда дунё бўйлаб кибертаҳдидларнинг 60% ахборотни манипуляциялашга йўналтирилган. Мазкур ҳолат, инсонлар психологиясини ёки уларнинг ишончини суистеъмол қилиш учун киберспортларнинг бошқа турларидан фойдаланиш билан баён этилган.

Ахборот-психологик таҳдидларга қарши чоралар: Бунга қарши курашиш стратегиялари шундан иборатки, ахборот манипуляциясининг хатарларини бартараф этиш учун давлатлар, ижтимоий ташкилотлар ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш зарур. Стратегиялар қаторида:

Ахборот саводхонлигини ошириш: Аҳолининг ахборотга нисбатан сезгирлигини ошириш, уларни манипуляциядан ҳимоя қилиш учун муҳим чоралардан бири ҳисобланади.

Фейк ахборотларга қарши ҳуқуқий чоралар: Ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлар фейк ахборот ва манипуляцияларга қарши янги қонунлар ишлаб чиқишган.

Рақамли хавфсизлик ва киберҳимоя: Давлатлар ва ташкилотлар рақамли хавфсизликни таъминлаш, кибертаҳдидларга қарши тизимлар яратиш ва ахборот манипуляциясини олдини олиш учун сиёсатларни кучайтиришга ҳаракат қилмоқда.

Уларнинг таъсирларини йўқотиш ёки камайтириш учун бир қатор таклиф ва тавсиялар мавжуд. Бу таклифлар кўпинча жамият, давлат ва технологиялар доирасида ишлашни талаб қилади. Қуйида айрим таклиф ва тавсияларни келтираман

Ахборот саводхонлигини ошириш:

Тавсия: Ахборот саводхонлигини ошириш жамият учун муҳим аҳамиятга эга. Маълумотлар ва ахборотга нисбатан муросасизлик ва диққат билан муносабатда бўлиш муҳимдир. Бу ахборот манипуляцияларига қарши бирламчи ҳимоя бўлиб хизмат қилади. Ахборот саводхонлигини ошириш учун, мактаблар ва университетларда махсус курслар, семинарлар, тренинглар ўтказиш зарур.

Таклиф: Ҳар бир давлат ўз таълим тизимида ахборот саводхонлигини интеграция қилишни назарда тутиши керак. Шунингдек, ижтимоий тармоқларда фойдаланувчиларга манипуляциялар ва фейк ахборотларни аниқлаш учун махсус ўқитиш дастурларини ишлаб чиқиш зарур.

Фейк ахборотларнинг тарқалишини олдини олиш: Тавсия; Ахборот манипуляциялари ва фейк янгиликларнинг тарқалишини олдини олиш учун ижтимоий тармоқлар ва онлайн платформаларда мониторинг ва назоратни кучайтириш керак. Бу платформаларда ёлғон ахборотни текшириш, тизимни такомиллаштириш ва ахборотга тўғри баҳо беришни таъминлаш зарур.

Таклиф: Круппалар (масалан, Facebook, Twitter) ахборот текшириш механизмларини қўллаш ва фейк ахборотлар тарқатилганда автоматик тарзда хабардор қилиш тизимларини ишлаб чиқишлари лозим. Шунингдек, маҳаллий ва халқаро ҳукуматлар ёрдамида ахборот текшириш бўйича ишчи гуруҳларни тузиш керак.

Ҳуқуқий ва сиёсий чоралар: Тавсия; Ахборот манипуляциясига қарши ҳуқуқий тизимни мустаҳкамлаш. Ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлар фейк ахборотларни тарқатиш ва манипуляцияларга қарши кўп томонлама ҳуқуқий чоралар ишлаб чиқишлари керак.

Таклиф: Ахборот ҳақидаги қонунларни такмиллаш ва фейк ахборотлар тарқатган шахслар учун жазо чораларини белгиловчи қонунлар ишлаб чиқиш. Шунингдек, давлатлар ўртасида ахборот манипуляциялари бўйича халқаро келишувларга эришиш керак.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш: Тавсия; Ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун киберҳимояни кучайтириш. Ҳар бир давлат ўз ҳудудида ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун махсус агентликлар ва ёрдамчи механизмлар ўрнатиши керак.

Таклиф: Кибертаҳдидларга қарши стратегиялар ишлаб чиқиш, ахборот тизимларини ҳимоялаш, кибертаҳдидларга қарши махсус таълим дастурларини жорий этиш. Кибер ҳимояга оид халқаро ҳамкорликни кучайтириш ва “жаҳон ахборот хавфсизлиги” учун стандартлар белгилаш керак.

Технологик имкониятларни фойдаланиш: Тавсия; Ахборот манипуляциясини олдини олиш учун сунъий интеллект (AI) ва автоматлаштирилган тизимларни фойдаланиш. Масалан, AI асосида ишлаган ахборот текшириш системалари фейк ахборотларни аниқлашда самарали ишлаши мумкин.

Таклиф: Ахборот текшириш ва манипуляцияларни аниқлашда сунъий интеллектни жорий этиш, шунингдек, янги технологияларнинг жамиятга ва давлатлар хавфсизлигига ёрдам беришини таъминлаш.

Жамоатчилик ва фуқаролик жамиятини жалб қилиш: Тавсия; Фуқаролик жамияти, оммавий ахборот воситалари ва ташкилотлар ахборот хавфсизлиги ва ахборот манипуляцияларига қарши жамоат ишида фаол қатнашишлари керак. Бу, айниқса, жамиятда ахборот саводхонлигини ошириш ва фейк ахборотларга қарши курашишда муҳим роль ўйнайди.

Таклиф: Жамоатчиликни фейк ахборотларнинг хавфи ва унга қарши чоралар тўғрисида хабардор қилиш, ахборот манипуляциялари ва жамиятга таъсири ҳақида семинарлар ва кўрсатмалар ташкил қилиш.

Халқаро ҳамкорликни кучайтириш:Тавсия;Ахборот манипуляциялари ва психологик таҳдидлар кўпинча халқаро миқёсда ривожланади. Шунинг учун, давлатлар ўртасида ахборот хавфсизлиги ва кибертаҳдидларга қарши биргаликда ишлаш муҳимдир.

Таклиф: Бутун дунё бўйича ахборот хавфсизлиги ва манипуляцияларга қарши халқаро келишувлар ва стандартлар ишлаб чиқиш, барча мамлакатлар ўртасида ахборот муҳофазаси бўйича ҳамкорликни кучайтириш.

Хулоса

Ахборот-психологик таҳдидларга қарши курашиш жамият, давлат ва халқаро ташкилотлар томонидан мустаҳкам ва тўлиқ ёндашувни талаб қилади.

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш, ахборот манипуляциялари ва фейк ахборотларга қарши курашишда ахборот саводхонлигини ошириш, ҳуқуқий, технологиявий ва ижтимоий чораларни ишлаб чиқиш жуда муҳимдир. Бунинг учун, жамият ва давлатлар ўртасида аниқ ва самарали ҳамкорлик ва стратегиялар жорий этиш керак.

Ахборот-психологик таҳдидлар ҳар бир тарихи, сиёсий, маданий ва технологик шароитларга боғлиқ равишда ўзгариб, уларнинг эволюцияси мураккаб ва динамик тарзда ривожланмоқда. Шундай экан, жамиятнинг ахборотга нисбатан сезгирлигини ва аниқ фикрлаш қобилиятини ошириш, ахборот-манипуляцияларга қарши самарали чораларни кўриш бутунги кунда энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Леви, М. (2015). *The Psychological Effects of Information Warfare*. Oxford University Press.
2. Костенко, В. (2018). Современные угрозы информационной безопасности: психологические аспекты. *Журнал информационной безопасности*, 4(7), 112-118.
3. Цветкова, Е. А. (2020). Манипуляции с информацией: психологические аспекты и методы защиты. *Московский институт психологии*.
4. Giles, J. (2017). *Information Warfare and Psychological Operations*. Cambridge University Press.
5. Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. Oxford University Press.
6. Шелехова, И. В. (2019). Информационные войны и психологические операции: новые угрозы и вызовы для безопасности. Москва: Научный мир.
7. The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA) (2021). *Cybersecurity in the Age of Information Warfare: Threats and Countermeasures*.